

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

Одеса

2023

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 4 від 26 жовтня 2023 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Боєва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, викладач – відповідальний редактор.

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету.

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 203 с.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

2. Дмитренко Т. Функції комічного в творчості Г. Ф. Квітки-Основ'яненко. *Радянське літературознавство*. 1986. №10. С. 50–58.
3. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори. Київ, 1982. 544 с.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: у 7 т. Київ, 1981. Т. 7. 567 с.

*Марія ВОЛЬЧЕВА,
магістрантка I р.н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ФУНКЦІЙНИЙ ВЕКТОР ХУДОЖНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»

Постановка проблеми. Романи Софії Андрухович вирізняються оригінальністю, самобутністю, неординарністю та художньою вишуканістю. Проте варто виокремити найвизначніший роман письменниці «Фелікс Австрія», який істотно відрізняється від інших творів. Софія Андрухович зуміла в цьому романі розширити функційну парадигму часопростору, використовуючи новаторські темпоральні засоби та прийоми.

Софія Андрухович оригінально використала форму родинного роману, тим самим переформатувавши оповідь про минувшину у контекст приватного життя героїв роману, водночас простежуємо постпостмодерну манеру темпоральної функційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман «Фелікс Австрія» майстрині слова Софії Андрухович досліджувало багато літературознавців, зокрема зарубіжних та вітчизняних. Одним з відомих літературознавців, який захопився романом «Фелікс Австрія» є Ярослав Поліщук, який у своїй роботі «Гібридна топографія» аналізував часопросторову парадигму в контексті

аналізу сучасної прози та відзначав, що мисткиня створила певний колорит хронотопу (місця та часу у романі), таким чином вона стала «магом, що потрапить втягнути читача у вир романної акції й заволодіти його увагою» [5, с. 86]. Також є виокремлення головної героїні як лінивої, не роботящої та вічно галасливої у статті «Фелікс Австрія» письменника Владислава Валерійовича Івченка. Він наголошував на тому, що попри те, що Софія Андрухович показує пані Аделю у шикарних платтях, із гарним парфумом, це свідчить про те, що авторка хотіла лише підкреслити певну порожність, награність головної героїні. І також Владислав Івченко наголошував у статті на тому, що Аделя «розривається між куховарством та серцевими хвилюваннями» [3]. Євген Станісевиц (відомий вітчизняний літературознавець) у статті «І один у полі воїн» наголошує на тому, що роман «Фелікс. Австрія» оповідає про «вічну» імперію (тут акцентується увага на будинку, в якому жили головні герої родинного роману) [8].

Метою статті є аналіз функційної парадигми часопростору в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія».

Виклад основного матеріалу. Софія Андрухович у своєму романі «Фелікс Австрія» хотіла продемонструвати читачеві не просто звичайний побут галичан, а акцентувати увагу на внутрішніх переживаннях головних героїв, які психологічні особливості наявні у Стефанії Чорненької (що вона вирішила бути поруч лише з Анелею), яка є проблематичність у стосунках Аделі та Стефи. Це все письменниця показала у часопросторову вимірі. Майстриня слова показала свою інтенцію, об'єднавши між собою місце та психологію людини.

Родинний роман «Фелікс Австрія» був написаний у вигляді щоденника Стефанії Чорненької (служниця Аделі Ангер). Кожен день визначався та присвячувався певній події з життя героїні [6].

Письменниця вміло та вдало будує оповідь, надаючи певного психологічного забарвлення. Одним із психологічних аспектів є

настановлення доктора Ангера до Стефанії. Воно мучить служницю протягом усього твору, не даючи їй спокою. Головна героїня постійно згадує настановчі слова доктора, коли той казав свою промову перед своєю смертю. Проте головним аспектом є те, що Стефа не пам'ятає того настановлення дослівно, останні слова, які були проголошені, залишилися як у тумані. «Та що би сказав доктор Ангер, якби зачув про нашу розлуку? Доктор Ангер, який, помираючи, прохрипів до мене здерев'янілими, ніби вимашченими вапном, порепаними устами: «Ви з Аделею – як два дерева, що сплелися стовбурами. Подумай про неї, подумай про своє життя. Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделі служити». Кінець фрази я вже радше відгадала, ніж почула – у кутиках докторового рота виступила піна, обличчя посиніло» [1, с. 77]. Стефця була просто прикута до одного місця, до будинку, де жила Аделя. Згодом панночка вийшла заміж за Петра і Стефі потрібно було за ними ходити «хвостиком». Вона психологічно була прив'язана до місця, до людини.

Тому усі головні події відбуваються суто у просторі будинку. Цей будинок є найголовнішою локацією Стефці Чорненької. Вона відчуває себе у ньому господинею: куховарить, прибирає, доглядає за усіма членами родини, прислужує. Для неї це особливо важливі побутові дії, бо для неї цей дім – надійне та затишне місце, до якого вона прикута словами доктора Ангера [4].

Проте будинок доктора Ангера не єдине місце, до якого прикута Стефанія, ми можемо говорити і про прикутість до одного міста, де більшість подій і відбувається, а також у романі вбачаємо й мотив дороги, що дорівнює мотиву простору:

«Станиславів не порівняєш ні з мурашником, ні з вуликом, ні з павутиною. У комах усе впорядковано і чітко, усе має власну причину і наслідок. У цьому місті теж є причини й наслідки, тільки вони так глибоко сплутані в хаотичний клубок випадковостей, що несила дошукатися тут жодної логіки.

Перша-ліпша дільниця – лабіринт із кривулястих вуличок, нерідко звужених настільки, що не кожен опасистий пан чи огрядна газдиня з об'ємними персами зможуть протиснутись» [1, с. 83].

Ми бачимо, що Стефа не зовсім впевнена у собі, сильно прив'язана до Аделі, тому, аби розібратися більш детально у почуттях служниці, потрібно звернути увагу на психологічні особливості.

Психолог Д. Янг виділяє певну класифікацію прив'язаності дитини до локації, людини (саме з дитячого віку Стефанія перебувала у будинку доктора Ангера):

1) Схема залежності та безпорадності – це потреба (незадоволена) у деякій підтримці на дорозі до самостійності, відокремленості.

2) Схема злиття та невідокремленості власної ідентичності – людина не має відокремленого відчуття себе, їй надто важко прийняти самостійне рішення [7, с. 11–12].

Також слід звернутися до не менш відомого психоаналітика Зігмунда Фрейда, який також у своїх працях аналізує прив'язаність. Є усього десять типів захисних механізмів і лише деякі з них сильно стосуються головної героїні Стефанії Чорненької – це витіснення (це такий захисний механізм, його сутність полягає в активному усуненні чого-небудь зі своєї свідомості. Наприклад, Стефа постійно при ділі, прибирає, готує, ходить на ринок скупляти продукти та речі для будинку. Це все вона робить для того, щоб трохи забутися, не думати про стосунки із рідними та близькими людьми, не думати про останні слова доктора Ангера. Просто хоче прив'язатися до будинку і забути про погане); це реактивне утворення (психологічний захист, сутність якого полягає у перетворенні негативного почуття на позитивне, чи навпаки. У Стефи є певна емоційна гойдалка у поведінці, спочатку вона дуже любить та вірно служить своїй Аделі: «Аделю хочеться берегти, пеленати, як дитину, годувати зі срібної ложечки. Хочеться відбирати у неї з рук гострі ножі, нафтові лампи, важкі предмети. Хочеться

закривати їй очі і вуха, коли стається щось таке, що може засмутити або налякати», а потім починає це все ненавидіти та згадувати пророчі останні слова лікаря Ангера, щоб та була прикутою до Аделі, і знов на неї йде хмара відчаю та суму: «Цілу ніч я страшно мучилась, відчинені вікна не допомагали. Не мала чим дихати, обливалась водою, намочила в мідниці простирadlo і, загорнувшись у нього, босоніж вийшла до саду. Духота нестерпна. Паніка і розпач – як буває, коли, знімаючи тісну спідню сорочку, задерши руки догори, з головою застрягаєш у ній і не годен вивільнитись» [1, с. 123; 2; 9;].

Якщо вже говорити про прикутість служниці до будинку, то одразу спадає на думку інтертекстуальні зв'язки із твором Кадзуо Ішігуро «Залишок дня», адже там так само дворецький Стівенс був прикутий до будинку, не хотів полишати навіть вже свого мертвого господаря та нового живого хазяїна [6].

Як ми бачимо, Стефа була заручницею передсмертних слів доктора Ангера, вона впродовж багатьох років проносила їх крізь свою свідомість, була прикутою до Аделі, до будинку, проте наприкінці роману та своєї оповіді головна героїня нарешті починає вдаватися в ретроспективні нарації та згадує справжні слова Ангера: «Мою увагу привертає пожовклий аркуш. Це лист. Я відразу впізнаю дрібне, мов зерно, письмо доктора Ангера. «Ви з Аделею – як два дерева, які сплелись стовбурами. Подумай про неї, подумай про своє життя. Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделею лишити» » [1, с. 191].

Таким чином, Стефанія Чорненька нарешті змогла зрозуміти, що увесь цей час вона була заручницею будинку, Аделі та свого затуманеного розуму.

Якщо вже говорити про часову парадигму цього твору, то перш за все варто говорити про ретроспективні особливості оповіді. Головна героїня роману Стефанія веде оповідь у щоденнику, при цьому постійно згадуючи деталі свого життя. Стефа Чорненька постійно згадує минувшину, знов ж

таки повертаючись до слів доктора Ангера. Головна героїня не розуміє, як вона втрачає час. Розширюється художній час засобом спогадів героїні, засобом видінь.

Про час Софія Андрухович пише у своєму романі багато, адже це основна інтенція письменниці – донести до читачів усю часопросторову парадигму, в якій перебувають головні та другорядні герої. Слід згадати поєднання часу та простору, коли Стефа була прикутою до однієї локації (будинку, де мешкала Аделя) та втрачала час на іншу долю, забуваючи про свою:

«Ми з Аделею вирости разом. Завжди були разом, ніколи не розлучались. Навіть у їхню з Петром весільну подорож до Кракова, Будапешта і Відня їздили разом» [1, с. 281].

Також варто зазначити й про втрачений час у любовних справах Стефці та Йосифа, адже вона палко кохала молодика, а він кохав іншу жінку, та продовжував кохати й потім:

«Супроти мого бажання до голови лізли спогади про час, коли я знала отця Йосифа. Себто – коли він ще не був священиком. Образи, які піднімалися каламутними згустками із закапелків пам'яті, мали неприємний присмак провини. Я ніби розчухувала застарілу кропивницю, повертаючи тривожні відчуття»; «Дві осі мого світу, навколо яких раптом розцвіло життя: Фелікс, маленький горішок, що ховається від усього, забиваючись у закапелки, – чи не так само і я вічно забиваюсь у закапелки, уникаючи мати будь-що своє, втікаючи від себе? І отець Йосиф, який вміє одним лише поглядом, однією своєю присутністю видлубувати мене з тих сховків і розкривати, як стиглий овоч, – так, що я вмить підкоряюсь і приймаю» [1, с. 130].

Нам потрібно виокремити й той факт, що майстриня слова Софія Андрухович у своєму романі робить певне протиставлення – час щастя–час горя:

«Божественна любов. Це достеменно те, що я відчуваю. Безмежна божественна любов. Йосиф любить мене ще відтоді. І я люблю його. О Господи, що ж тепер робити? І то був час найвищого щастя і час найбільшого горя. ... Час найвищого щастя і найглибшого горя. На мені – Аделя. Вона без мене загине, зів'яне, засохне. На мені – обіцянка, яку я дала докторові Ангеру перед його смертю («Ви – дерева, які сплелись стовбурами...»). На мені – Петро і Фелікс. На Йосифові – його служіння, його місія, його обов'язок. І їмость, хвора і така безпорадна. Жодного розв'язку. А тут іще – Велвеле зі своєю тривожною мовою: квитки на пароплав, Новий світ, нове життя. Дівчинка, яку виховали служницею, – це він про мене? Я хороша служниця, всім це відомо. Чого йому від мене треба?» [1, с. 229].

Про часову парадигму слід казати і у контексті сну (сни Стефанії Чорненької) (певна часопросторова ретроспекція):

«Але потім уночі снівся–таки юнак Велвеле, і сни були неспокійні, як каламутна калюжа. Я навіть прокинулась серед розбурханої вологої постелі. Подушка – посеред покою, ковдра – на голові, у шлунку така важкість, ніби я цілу ніч їла вуджені ковбаси» [1, с. 96].

Також варто звернути увагу на те, що Стефа в глибині своєї душі та серця розуміла, що гає час, тому Софія Андрухович вдається до метафоричності, що тече вода дорівнює швидкому плину часу та його згаянню:

«Просто текла вода. Просто сонце починало опускатися до небосхилу. Просто занімили від морозу руки й ноги, змерзло обличчя. Але всередині палахкотіло щось теплим вогнем, і певної миті я зрозуміла, що посміхаюсь. Чим я не така, як цей канал. Чим я не Маленький Дунай. Течу собі, люблю Аделю» [1, с. 53].

Також авторка роману добирає вдалу метафору до швидкоплинності часу:

«Прокидаєшся вранці – а надворі вже вечір. Небо затягнуте сизою шкаралупою. Ми наче всередині величезного зігнилого яйця» [1, с. 74].

Можемо стверджувати, що багато уваги письменниця у романі приділяє історичним замальовкам, які безпосередньо стосуються часопросторової палітри:

«Дід та батько доктора Ангера були одними з засновників Нойдорфа, куди перебралися з Південної Німеччини в 1783 році, у часи Йосифінської колонізації. Тільки не того Нойдорфа, що біля Дрогобича, як і не того, який недалеко від Самбора. Цей Нойдорф розташовувався зовсім близько від іншої швабської колонії – Бредтгайма, приблизно на середині шляху між Коломиєю та Станиславовом, які утворюють рівнобічний трикутник із Надвірною» [1, с. 36].

Висновки. Отже, у романі «Фелікс Австрія» Софія Андрухович висвітлює часопросторову парадигму, пов'язуючи її з психологічним нарративом. Центральною локацією виступав будинок, де мешкали Стефанія, Аделя, Петро та згодом Фелікс. Цей дім став для головної героїні Стефанії Чорненької місцем, де вона була заручницею психологічного впливу передсмертних слів доктора Ангера, які згодом, як виявилось, були нею розтлумачені неправильно. Проте, перебуваючи на одному місці, у будинку, вона змогла врешті-решт віднайти правильне рішення, знайти своє внутрішнє «Я» та показати усім, що час щастя для Аделі перетворився на час горя. Письменниця вдало показала, що потрібно бути самостійною людиною, жити так, як хочеш цього ти, а не втрачати час на інших людей, які тебе не поважають та не люблять, бо час плине занадто швидко, щоб гаяти його на людей, які неспроможні бачити добро і любов від рідної людини.

Література

1. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с.
2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика

- особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
3. Івченко В. Фелікс Австрія. URL : <http://litakcent.com/2014/10/03/feliks-sofija/>.
 4. Крупка Л. Роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» як родинний наратив. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 4. Ч. 4. 2020. С. 29–33.
 5. Поліщук Я. Магічна сила дому (роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович). Гібридна топографія. *Місця і не-місця пам'яті в сучасній українській літературі*. Чернівці : Книги – XXI, 2018. С. 61–86.
 6. Сакалюк Т. Проза Софії Андрухович (інтертекстуальні аспекти). Методичні зауваги до вивчення теми в ЗЗСО. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 78 с.
 7. Стадницька Ю. Вплив розладів прив'язаності на терапевтичний стосунок в КПТ. Львів : Український інститут когнітивно-поведінкової терапії, 2016. С. 11–12.
 8. Станісевиц Є. І один у полі воїн. URL : <http://litakcent.com/2014/09/19/i-odyn-u-poli-vojin/>.

Олена ГАЙНА,
магістрантка I р.н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В РОМАНІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАЧАРОВАНІ МУЗИКАНТИ»

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві посилюється інтерес до вивчення постколоніальної складової художнього мислення письменника. Постколоніальна критика вдається до різноманітних аспектів